

BUDA ÉS PEST MEGERŐSÍTÉSÉNEK TERVE 1850-BÓL.

(Egy vázlattal.)

A szabadságharc lezajlása után, Haynau felszólítására, Zitta Emánuel cs. k. altábornagy,¹ Magyarország akkori mérnökkari főigazgatója, tervet dolgozott ki egy magyarországi erődhálózatról. Ez a terv, a régi meglévő erődök újjáépítésével, valamint újak létesítésével, mind a külső, mind a belső ellenség elleni védekezés céljából készült. Külső, valamint belső ellenségre vonatkozóan egyaránt érdekesnek tartom itt is kiemelni a már akkor is javasolt gondoskodást, a netalán kitörő kommunizmus esetére. Ily mozgalmak ellen két szempontból tárgyalja a védekezést ez a javaslat. Először is azzal akarja meggátolni nagy munkástömegek összetömörülését, hogy nem engedi nagyobb ipari városok keletkezését. Az ipartelepeket az egész ország területére kell szétosztani, hogy ezáltal a felforgató elemeknek ne sikerüljön egy helyen nagyobb lázongó tömegeket összegyűjteniök. Így azután az itt-ott történő robbanásokat is könnyebben lehet elfojtani. Hasznosnak tartja ezt a megosztást már csak azért is, nehogy az ellenség valamely ipari gócpontot elfoglalva, az egész ipari termelést és annak pótlását is megbéníthassa. Másrészt a forrongások elleni védekezés céljából, minél nagyobb számú váracska és védhető kaszárnya építését is javasolja. Céljuk az, hogy zavargások alatt oltalmat nyujtsanak kisebbszámú csapatnak is és ilyenformán biztos szigeteket képezzenek a forrongás tengerében mindaddig, míg erősítés nem érkezik. A gellérthegy fellegvár felépítésének egyik célja, éppen a fentiek alapján, a főváros fékentartása volt. A budai és pesti táborvár kiépítésére pedig Buda 1849-i ostroma és annak akkori bevétele, hatott fontos és nyomós okként.

A bevezetésben említett alapelvtől eltérően, felmerült az a kérdés is, nem kellene-e számba venni Pest város rohamos fejlődését, valamint azt is, hogy a város az egész országnak

¹ Zitta altáb. Buda, 1849: „Über die Befestigung Ungarns“. (Hadt. Levéltár. Volt cs. és kir. IV. hadtest irattára G. I. 1848 fasc.)

hatalmas kereskedelmi gócpontjává válhatik? Ha ennyire megnövekszik, akkor az erődövet a város szélső házaitól messzire kellene kitolni, hogy azokat ostrom esetén a bombázástól meg lehessen kímélni. Ez a szempont vezette a tervezőket végre arra a megállapodásra, hogy az erődöv Pesten a város szélső házaitól 500—1000 ölnyire legyen.

A tervezet építkezések a következők:

a) *A budai oldalon:*²

1. Buda várának rendbehozatala;
2. a Gellért-hegyen egy nagyobb önálló vármű és két előretolt torony (I. és II. sz.) építése;
3. egy-egy torony a Spitzbergen³ (III), a Rókus-hegyen (IV), Kréta-hegyen (V), József- (VI) és Kálvária-hegyen (VII);
4. önálló vármű a Kis-Svábhegyen.

b) *A pesti oldalon:*

6 önálló vármű.

c) *A Duna védelmére:*

1. egy vármű a Margitszigeten;
2. egy hídfő a Csepel-szigeten.

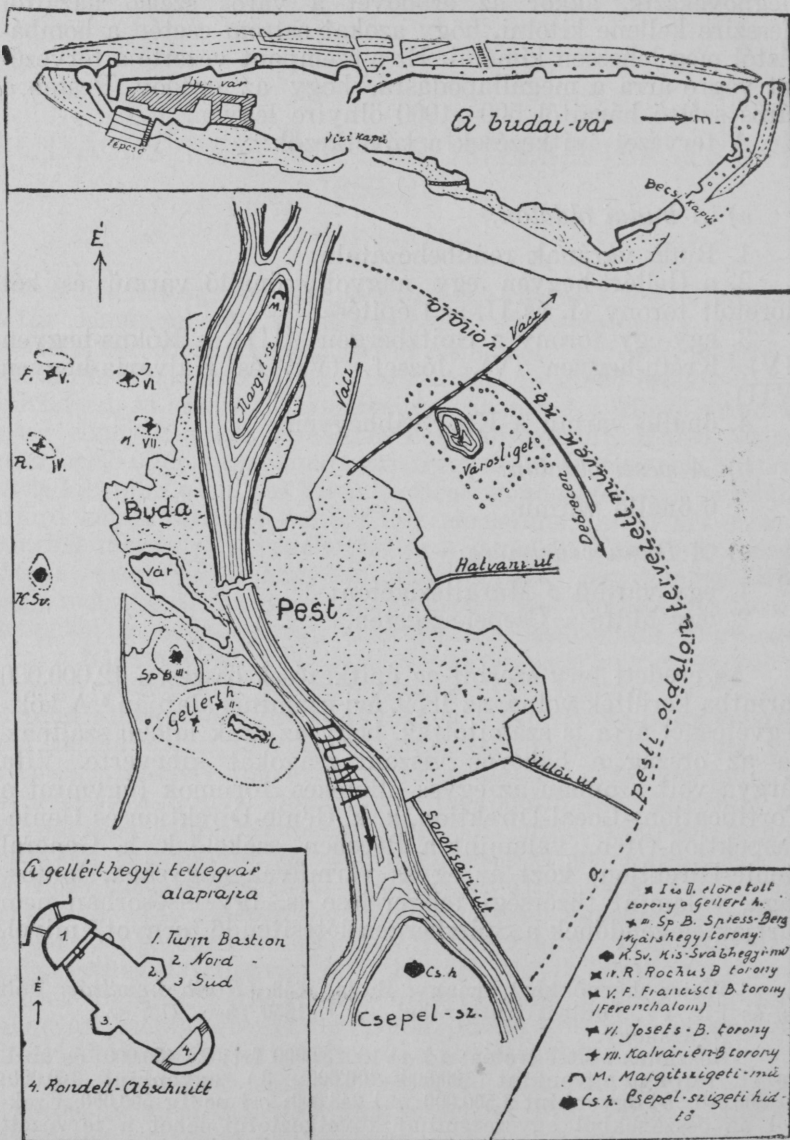
Az eredeti terv szerint az építkezések összesen 12,000.000 forintba kerültek volna, az 1850. évi számítás alapján.⁴ A költségvetésnél arra is számítottak, hogy az árak lejjebb szállnak, ha az ország a háborús viszontagságokat kiheverte. Vita tárgya volt azonban az egyes illetékes fórumok (úgy mint a Fortifications-Local-Direktion, k. k. Genie-Direktion és Genie-Inspektion-Ofen, valamint a Bécsben székelő k. k. General Genie-Direktion) közt az egyes várművek nagysága, fontossága, valamint tüzérségi felszerelése is. Így elsősorban nem tartják elegendőnek a Spitzbergen létesítendő tornyot,⁵ mivel,

² Weisz mérnökkari őrnagy, Buda, 1850. (*Hadt. Levéltár.* Volt cs. és kir. IV. hadtest irattárából, G. I. 1850 fasc. 275. sz.)

³ Nyárshegy.

⁴ Részletes költségvetés: ad a) 1.) 252.000 frt; 2.) 400.000; és az I. és II. torony egyenkint 100.000—100.000; 3.) egyenkint 160.000; 4.) 600.000; b) egyenkint 1.500.000; c₁) 248.000; c₂) pedig 500.000. Ezekből az összegekből egyszersmind következtetni lehet a tervezett várművek egymáshoz viszonyított nagyságára is.

⁵ Buda 1850. *Hadt. Levéltár:* A volt cs. és kir. IV. hadt. irattárából, G. I. 1850. fasc. 54/a. Zitta alt. Buda 1850. (*Hadt. Levéltár:* A volt cs. és kir. IV. hadt. irattárából, G. I. 1855. fasc. 247—5. sz.)

az 1849. évi budai ostrom tapasztalatai szerint, erről a pontról lőtték eredményesen össze a budai vár fehérvári kapuját és annak környékét. A budai vár védelme érdekében nagyon fontos tehát, hogy ez a pont a védő kezén maradjon, ennél-fogva ide önálló és erősebb várművet kellene, egyszerű torony helyett, építeni.

Egyáltalán sok helyen utalnak az egyes vélemények azokra a pontokra, mint különös figyelmet érdemlő fontos helyekre, ahonnan 1849-ben a honvédek Buda várát sikerrel lőtték, s minden ilyen pontot különösen megerősítendőnek tartanak. Ugyancsak vita tárgya volt a kissvábhegyi vár nagysága és erőssége is. A vármű tervét fordításban közlöm, mert ennek alapján összehasonlíthatjuk azt a gellérthegyivel.

„A kissvábhegyi várművet a gellérthegyihez hasonló szerkezettel kell megépíteni. Egymás fölött két casemattasora, tetején pedig hatalmas nyílt ütege legyen. Torkát szabadon álló fal zárja be, melynek bejáratát a laktanya végcasemattáiból ágyú- és puskatűzzel lehessen védeni. A várműnek fedve kell lennie a Nagy-Svábhegy felől jövő tűz ellen, így tehát süllyeszteni kell azt. A külső árokkal mentén, az árok pásztázása céljából, egy casemattázott folyosó húzódik végig, ezt a folyosót azután a vármű földszinti casemattáival két árok-alatti folyosó köti össze. Szükséges egy szelídlejtőjű országút építése, valamint falazott és aszfaltozott mellvédők és bástya-folyosók,⁶ továbbá ciszternák létesítése is, teljesen azonosan a Gellért-hegyen létesítendő várművel.“

A margitszigeti vármű nagyságára nézve, az egyik vélemény szerint, elegendő volna egy félkörben megépített üteg-állás is, míg a másik részről nagyobb fontosságot tulajdonítanak neki és rendes casemattázott emeletes váracska felépítését javasolják. Az utóbbi vélemény szerint a sziget északi csúcsán úgy feküdjék ez a vármű, hogy ne csak a Duna főágát pásztázhassa, a szigeti két elágazással együtt, hanem az óbudai sziget-nél levő Duna-elágazást is tűzbe foghassa.

Kevésbé fontos a csepelszigeti vármű, sőt egyesek szerint el is maradhat. Megokolása ennek a felfogásnak az, hogy ez a sziget volna ugyan arra hivatva, hogy élelmezéssel lássa el az övvarat és a várost, minthogy azonban az élelmet előre várható ostrom esetén úgyszintén fel kell halmozni a vár belterületén, az ostrom alatt nincs a csepelszigeti pótlásra szükség. Ez a vármű, melynek a sziget északi felében kellene épülnie,

⁶ A földhiány miatt.

nem okvetlen szükséges a Duna biztosítására sem, mivel az esetleg felfelé törekvő ellenséges hajókat a jobbsparton ad hoc felállítandó útegek is megállíthatják, minthogy az ár ellen úszó hajók úgyis csak igen lassan haladhatnak. Más oldalról viszont igen fontosnak tartják a csepeli vármű kiépítését, mint hídfőt és mint az erődöv fontos pontját. A költségeket és a tüzerfelszerelést feltűntető kimutatások tanusítják, hogy végeredményben mégis elég nagy szerepet szántak neki.

Nem egységes a vélemény a pesti öv kiépítésénél sem, különösen a várművek számát és nagyságát illetően. Meg-egyeznek ugyan abban, hogy a külső összekötővonalat egy Pest körül létesítendő árapasztó-csatorna mentén kellene építeni, úgy, hogy maga a csatorna⁷ alkossa a külső védővonalat. Ezt a külső vonalat azután önálló erődök védénék. Még pedig egy-egy nagyobb vármű a szárnyakon olyként elhelyezve, hogy a két szigeti várművet túlszárnyalja és tűzzel támogathassa. A két erős szárnymű közé eső területen, szimmetrikus távolságban, egy-egy ugyanilyen nagyságú és erősségű várművet szántak. A térközök közepén, valamivel hátrább tolva, mindenütt egy-egy kisebb mű legyen, még pedig úgy, hogy egymást gránát- és kartácstűzzel támogathassák. Ez a vélemény a költségvetésnél említett tervtől eltér. Ezenkívül még szóba került néhány kisebb előretolt mű létesítése, úgyszintén egy belső védővonal megépítése is.

Az egyes erődítmények nagyságára nézve az eredeti terv megjegyzi, hogy a budai részen az I. és II. sz. tornyok 15 öl, a III., IV., V., VI., VII. számúak pedig 23—23 öl átmérőjűek.

A gellérthegy fellegvár megépítésénél megemlítendő még, hogy elsősorban az ottani régi csillagvizsgálót kellett lebontani. Ez annál símásban volt megoldható, mert a csillagvizsgálót, az 1849. évi budai ostromnál, a várbeli tüzerész alaposan megrongálta és így már hasznavehetetlen állapotban volt. A terv különben majdnem azonos azzal, amely szerint a fellegvár azután valóban fel is épült.

⁷ Ebben az időben ugyanis a városi tanács nagyobbszerű árapasztó csatorna építését tervezte Pest körül, mely hivatva lett volna a Belvárost az évenként megismétlődő árvízveszedelemtől megóvni. Ennek a csatornának, hogy a város szélső házaitól 500—1000 ölnyire húzódó védelmi vonalba essék, a mai Hungária-körút helyén kellett volna húzódnia. (Mellékelt vázlat szerint.) A vázlaton ugyanis számításba vettem, hogy a pesti oldal hat várműve a várostól körülbelül 500—1000 ölnyire lenne, egymástól pedig annyira, hogy ágyútűzzel kölcsönösen támogassák egymást; ez szintén körülbelül 1000 öl, — minthogy az akkori ágyúk lövőtávolsága 800—1500 m. volt.

A pesti oldal egyes várműveire vonatkozó adatokat alább közlöm. Az egyik terv szerint hat egyforma művet kellett volna felépíteni egymástól körülbelül 800 öl távolságra, így azután a külső váröv kerülete körülbelül 10 km volna.

„A művek mindegyike arcvonalban 120, a két szárnyon 140, a torokvonalban pedig 160—160 ölnyi hosszúságú lenne.

A merőlegesek (abscissák) fenti sorrendben: 15, 12·3 és 10 ölnyiek.

Az árok szélessége a bástyasarkokon 10 öl, a fedett út szélessége 5 öl. Az escarpemagasság 26 láb, a contraescarpe 18 és a vársík taraja 28 láb.

Mind a nyolc oldalon 2—2 lövegcasematta van egy kézi-puskaportárral. A szárnyvonalak kötőgátjai casemattáztottak, mivel az ellenség tüzeinek kevésbbé vannak kitéve.

A torokvonalban van a kapucasematta, mindenik oldalán egy-egy őrcasemattával.“

Az egész várrendszer tüzerségi felszerelése, Weisz mérnök-kari őrnagy terve alapján, a következő:

	Mozsár		Tarack		Ágyú			
	30	60	7	10	6	12	18	24
	f o n t o s							
Budavár	6	14	4	10	8	28	42	—
Gellérthegyi mű, az I. és II. sz. toronnyal	—	12	44	—	—	42	—	—
III. sz. torony	—	—	10	—	—	12	—	—
Kis-Svábhegyi mű	—	—	—	36	—	—	36	—
IV. sz. torony	—	—	10	—	—	12	—	—
V. sz. torony	—	—	10	—	—	12	—	—
VI. sz. torony	—	—	10	—	—	12	—	—
Margitszigeti mű	—	—	—	4	—	—	4	—
Pesti oldal művei: I. ..	—	—	6	16	—	16	2	2
II. ..	—	—	6	16	—	16	2	2
III. ..	—	—	6	16	—	16	2	2
IV. ..	—	—	6	16	—	16	2	2
V. ..	—	—	6	16	—	16	2	2
VI. ..	—	—	6	16	—	16	2	2
Csepeli hídfő	—	—	4	—	—	8	—	2
Összesen :	6	62	198	50	8	234	94	14

Vagyis 666 löveg.

Ezzel szemben Zitta altábornagy véleménye az, hogy a budai rész számára elegendő volna 400 löveg, míg a pesti rész és a csepeli mű lövegszámát mindössze 372-re kellene szaporítani, még pedig az egyes pesti várműveknél:

6	darab	60	fontos	mozsárra,
12	„	10	„	tarackra,
16	„	6	„	ágyúra és
28	„	18	„	ágyúra.

A tüzérlegénység száma minden tervben feltűnően csekély, 1500—1800 fő közt váltakozik, úgy, hogy 666, illetőleg 772 löveget véve számításba, alig jutna 2—3 ember egy-egy löveg kezelésére, ami akkor is képtelenség volt. Okát e csekély számnak a jól betanított tüzérlegénység nagy hiányában kell keresnünk, valamint abban a körülményben is, hogy a tervezők arra számítottak, hogy az egyes várművek valamennyi lövege úgyse fog egyszerre működni.

Védőseregül körülbelül 20.000 embert számítottak; még pedig a gyalogságból két (6—6 századból álló) zászlóaljat Buda számára;

egy zászlóaljat a gellérthegyi műbe és az I., II., III. sz. toronyba;

egy zászlóaljat a kissvábhegyi műbe;

összesen egy zászlóaljat a IV., V., VI., VII. számú tornyok és a Margit-sziget számára;

négy zászlóaljat a pesti művekbe és a csepelszigeti hídfőbe.

Ez a kilenc zászlóalj, vagyis 54 század, tisztán védőseregnek volt szánva. Támadással is kombinált védelemre két erősebb tartalékcsoport felállítását tervezik.

Még pedig: a budai részre legalább is két zászlóaljnyi gyalogság, két lovasszázad és egy lovasüteg; a pesti oldalra hat gyalogzászlóalj, hat lovasszázad és három táborigyűjtő. Ezen a védőseregen felül volt még az említett 1800 főnyi vartüzérség, továbbá a műszaki csapatok és a „hathatós védelemre múlhatatlanul szükséges gőzhajóflotilla legénysége“.

A tervek megvalósítására azonban, a tetemes költségek miatt, nem került sor.

1850-ben csak a gellérthegyi fellekvár építkezését kezdik meg. I. Ferenc József császár 1850 április 12-én kelt rendeletével 200.000 forint költséget engedélyez erre a célra, s egyszerűsmind elrendeli az építés haladéktalan megkezdését is.

Lukáts Károly.